

raznih stanovišta i zahvatajući različite uglove te poezije. No, središnja misao savremenih ispitivanja ipak je ta, da od Vojislava Ilića počinje naš hod, rame uz rame, sa evropskim pesništvo. Kako je Ilić uspeo da nasluti imperativ pesničkog trenutka, kako je došlo do toga da kroz njegovu poeziju zastruji duh parnasizma i simbolizma, bez ikakvog pesničkog kontakta sa sličnim pokretima u Francuskoj, to će verovatno ostati kao čudo među ostalim čudima u umetnosti. A da je to tako, tj. da se parnasizam i simbolizam Vojislava Ilića ne mogu objasniti uticajima, proizilazi kao nesumnjivo iz ove ogromne monografije (preko 360 strana velikog formata) o odnosu Vojislava Ilića prema evropskom pesništvu.

Studija kakva je ova koju imamo pred sobom svakako predstavlja svečani trenutak u svim književnostima. Takve studije, naime, brišu mnoge predrasude potekle od neobaveštenih i površnih kritičara i istoričara književnosti, koje, jednom izrečene, tvrdoglavo traju desetlećima, na štetu i književnosti i nauke o njoj. S druge strane, ovakve studije su preduslov i hleb naušni za svako ozbiljnije proučavanje istorije književnosti. I mi samo možemo da zazalimo što sličnih monografija nemamo o svim našim pesnicima. Već sam sadržaj ove knjige pruža impresivnu sliku lektire Vojislava Ilića. I današnjem pesničkom uhu može da zazvuči i neverovatno i kao opomena, drugovanje Vojislava Ilića sa svim većim evropskim poezijama: nemačkom, engleskom, ruskom, manje francuskom i talijanskom; potom njegovo poznavanje antičkih književnosti, koje je ipak ostavilo na njegovoj poeziji manje tragova no što se mislilo.

Zbog ovako obimne pesnikove lektire, za koju se samo delimično znalo ili slutilo, ali o čijem se uticaju na pesnika samo nagađalo, i potekla su ona pogrešna mišljenja o tobožnjim »plagijatima« (A. Gavrilović), o »nedopuštenim pozajmicama od ruskih pesnika« (J. Skerlić) itd. Ovom knjigom takvi sudovi pretrpeli su temeljnu reviziju.

»Pesnikova neoriginalnost, nedostatak mašte, knjiška inspiracija, preterana dugovanja stranom pesništvu — sve je to jedna velika mistifikacija, jedna od najvećih zabluda naše novije književne kritike koja se ispela na evropski nivo *posle naše poezije* i nije bila dorasla jednom Vojislavu Iliću i njegovim shvatanjima«, veli Milorad Pavić u zaključku studije. Tom zaključku prethode obimna upoređivanja i ispitivanja sličnosti tema i motiva u poeziji našeg i impozantnog broja evropskih i antičkih pesnika. Pri kraju studije data je tabela koja pokazuje intenzitet uticaja pojedinih poezija na Vojislava Ilića. Iz nje se vidi da je Ilić, odista, najviše dodira imao sa ruskom poezijom, ali ni približno onoliko koliko se imao utisak iz ranijih maglovitih tvrdjenja o tome. Po redosledu uticaja sledile bi engleska, nemačka i klasična poezija. Zapravo je zapanjujuće da i pored obimnih mitoloških reminiscencija u poeziji V. Ilića, antička poezija, prema ovom pregledu, učestvuje sa svega *jednim prevodom i tri ugleda*. Na nivou inspiracije, antička poezija se ne javlja.

Jedan od najinteresantnijih odeljaka u ovoj studiji svakako je onaj koji govori o odnosu Vojislava Ilića i francuske poezije. Iz ovog odeljka se, naime, vidi ona snaga pesnikove imaginacije, snaga koja je uspela nezavisno i drugim, zaobilaznim putem da približi Vojislava Ilića francuskom parnasizmu i simbolizmu. Citati koje Pavić navodi iz Lansonove *Istorije francuske književnosti*, a koji se odnose na francuski parnasizam, na zapravo frapantan način pogadaju centralna mesta jednog dela Ilićeve poezije!

O simbolizmu Vojislava Ilića, kako i autor primećuje, javili su se u poslednje vreme zanimljivi članci Dragiše Živkovića. Istraživanje M. Pavića kreće se u jednoj drugoj ravni, u skladu sa celinom studije,

i mogli bismo ga nazvati genetičkim istraživanjem simbolizma V. Ilića. Autor izdvaja četiri plana na kojima se naš pesnik približava simbolizmu:

1. Vojislav je postavio problem simbola u životu i poeziji.
2. Likovne parnasovske elemente smenjuju vrlo intenzivne muzičke preokupacije.
3. Izvršeno je naglo vraćanje subjektivnosti na jednom novom nivou koji ne znači i vraćanje romantizmu.
4. Pejzaž više nije rezultat nezainteresovanog posmatranja, realistička, ili ako hoćemo, naturalistička kopija objekta, nego je subjektivan, intenzivno uslovljen ličnošću autora.

No, ubrzo zatim, smrt je nadjačala pesničku imaginaciju i Vojislav Ilić nije ni približno ostvario ovako bogat zahvat u simbolizam. Prema one dve-tri pesme koje označavaju njegovu simbolističku fazu, može se samo slutiti bogata žetva koja je izostala.

Pa ipak, na kraju ove studije, Vojislav Ilić izranja kao veliki, svetski pesnik, koji našu poeziju dostojno reprezentuje i u najširim okvirima.

Zoran Stojanović

»SAVREMENA UMETNOST U ISTOČNOJ EVROPI«

U poznatoj kelnskoj izdavačkoj kući (Verlag M. DuMont Schauberg), u posebnoj ediciji za nova (»verbi-voko-vizuelna«) istraživanja izašla je reprezentativna knjiga *Savremena umetnost u istočnoj Evropi — Čehoslovačka, Jugoslavija, Poljska, Rumunija, SSSR i Mađarska (Aktuelle Kunst in Osteuropa)*. Ovu interesantnu i tehnički inventivnu knjigu priredio je poznati nemački avangardni umetnik Klaus Groh, a zastupljeno je sedamdesetak autora-pojedinaca i tri grupe; zanimljivo je da su sve tri jugoslovenske: OHO, KOD i G. Materijale sačinjavaju brojne partiture, koncepti, projekti, objekti, hepeninzi, primeri land-arta, akcije, kvaziskulpture, pisma, tekstuelni elementi, fotosi itd. *Značaj* knjige prvenstveno je u tome što se, njome, po prvi put, pruža kompletniji, dokumentarniji i informativniji uvid u najnovije tendencije i eksperimente u ovim zemljama. A *nedostatak* je što je, na neki način, ona već istorija, a time, istovremeno, i izvesno obezvređenje osnovnih intencija samih umetnika.

Janez Kocijančič

CHARLS SNOU: »DVE KULTURE«

Knjigom *Dve kulture* engleski pisac Člars Snou mnogome doprinosi da se problem humanističke i tehničke kulture dublje sagleda. Sve veći jaz između njih nastaje uglavnom kao proizvod postojećih sistema, ili, bolje reći, proizvod ekonomske politike režima, odnosno društveno-ekonomskih uređenja.

Inteligencija je takvim odnosima primorana na diferencijaciju, pa čak i na *taborska svrstavanja*, pri čemu, kako kaže Snou: »Nije, dakle, posredi manjak interesovanja u naučnika. Mnogo je više stvar u tome što njima čitava literatura tradicionalističke kulture ne izgleda važnom za to zanimanje«. Ovakav stav takozvane *tehničke inteligencije* je krajnje pogrešan, ali i uslovljen školskim sistemima, kao i zahtevima društvene strukture. Naučnici su ovakvom svojom orijentacijom sami sebe osiromašili, »njihovo je uobrazilno poimanje slabije no što bi moglo biti«.

Na drugoj strani stoje ljudi koji su »možda ozbiljnije osiromašeni«, jer većina takvih ljudi nema nikakvih predstava o najobičnijim, ali bitnim stvarima iz oblasti

nauke i tehnike. Za njih je tradicionalna kultura sva *kultura*, »kao da prirodni poredak stvari ne postoji«.

»Kao i prirodno gluvi, oni ne znaju šta gube. Sažaljivo se kikocu na priče o naučnicima koji nisu pročitali neko veliko delo engleske književnosti. Te naučnike otpisuju kao nepismene nestručnjake«.

Podvojenost ovih dveju kultura nije davnog datuma. Pre šezdeset godina ta se podvojenost jako osećala, a tridesetih godina jedna s drugom nije opštila. Završavajući prvi deo knjige *Dve kulture*, autor nas uvodi u drugi deo odeljkom *Intelektualci kao prirodni mašinoklasti*, gde otkriva bitnije razloge koji su doveli do podvojenosti.

Jedan od bitnih razloga podvojenosti, prema istraživanjima i mišljenju autora, jeste industrijska revolucija »jer ako zane-marimo naučnu kulturu, ostali naučnici na Zapadu nikada nisu pokušavali, niti bili u stanju da shvate industrijsku revoluciju, još manje da je prihvate, a posebno književni intelektualci jesu prirodni mašinoklasti«.

Razmatrajući ovaj problem, Snou ističe poražavajuću sliku koja se dobija čitanjem romana engleskih autora, gde se vidi potpuna odsutnost tehničke kulture kod autora, iako su živeli ili žive u doba tehničke revolucije i vratolomnih tehničkih i tehnoloških promena i otkrića.

Posebno interesantan odeljak ove knjige je svakako *Bogati i siromašni*. Ogromna razlika koja postoji između ovih dveju grupa autora da ovaj jaz neće dugo potrajati i da njegovo održavanje moguće samo dotle dok se »dosetka za bogacenje jednom otkrije«.

Čini se kao da autor veću podvojenost kulture vidi u bogatim nego u siromašnim zemljama, pa valjda zato kaže: »Zapad mora da pomogne tome preobražaju. Nevolja je u tome što on, sa svojom podvojenom kulturom, teško uvida koliko obiman, i više svega, koliko brz mora da bude taj preobražaj«. Da bi se ubrzao razvoj nerazvijenih zemalja nužno je, prema rečima autora, iškoloovati čitavu armiju inženjera, lekara, arhitekata i drugih, ali ne u klasičnom smislu zatvarajući ih u uski krug specijalnosti, već, naprotiv, dati im mogućnosti da znaju i mogu da prate kako naučna, tako i tehnička i umetnička dostignuća i kretanja. Ovde je autorova bojazan od podvajanja kulture u nerazvijenim zemljama jako primetna, verovatno podgrejana iskustvom iz industrijski razvijenih zemalja. Sve se ovo može postići jednom racionalnom promenom školskog sistema, koji se, bar na Zapadu, nije menjao unazad sto i više godina.

»Same po sebi, promene u obrazovanju neće rešiti naše probleme, ali bez tih promena mi čak nećemo ni shvatiti koji su problemi posredi. Promene u obrazovanju neće doneti čuda. Podvojenost naše kulture čini nas tupljima no što bismo morali biti; u izvesnoj meri možemo poboljšati vezu između tim kultura. Kako već rekoh, nećemo početi da stvaramo ljude i žene koji naš svet poznaju onako potpuno kako su Pjero dela Frančeska, Paskal ili Gete poznavali svoj«.

Ove poslednje reči autora u knjizi navode čitaoca na razmišljanje: šta je to sa današnjim obrazovanjem, sa obrazovnim procesom? Kako to da su ljudi mnogo pre našeg vremena bili tako kompletni i nepodeljeni u kulturi iako su uslovi bili daleko teži? Autor ove knjige je, mora se naglasiti, dosta stvari otkrio, a sada bi ovaj problem trebalo da bude predmet istraživanja sociologa, psihologa i, naravno, ekonomista, jer se sve više i jače, skoro svuda u svetu, stvara potrošačko društvo u kome materijalna moć ljudi dominira i u odnosima a, na žalost, sve više i u svesti većine.

Tomislav Stojanović